

*Vladimír Handl,
Vladimír Leška*

VĚDECKÁ DISKUSE S AMERICKÝMI POLITOLGY ZE STANFORDU O OTÁZKÁCH EVROPSKÉ BEZPEČNOSTI

V polovině prosince 1990 na pozvání ÚMV navštívili Prahu významní američtí politologové ze Střediska pro mezinárodní bezpečnost a kontrolu zbrojení při Stanfordské univerzitě v Kalifornii. Delegaci vedl profesor dr. William Perry, spolufeditel střediska a bývalý podtajemník pro výzkum a techniku na ministerstvu obrany USA. Jejimi členy byli profesor dr. Michael May, vědecký pracovník střediska, a bývalý ředitel Národní laboratoře pro jaderné zbraně Lawrence Livermora a profesor dr. Robert Hamerton-Kelly, koordinátor projektu střediska.

Ve dnech 17. a 18. prosince 1990 ÚMV za jejich spoluúčasti uskutečnil vědeckou diskusi k aktuálním otázkám evropské bezpečnosti. Kromě pracovníků ústavu se jí za československou stranu mj. zúčastnili doc. dr. Alexandr Ort, DrSc., a dále genmjr. ing. Jaroslav Štecha a plk. ing. Jaroslav Němec z FMO. Na návrh americké strany byla diskuse rozčleněna do čtyř tematických okruhů:

1. Obecné evropské otázky.
2. Otázky bezpečnosti.
3. Zbrojní konverze.
4. Etnické menšiny a evropská bezpečnost.

Obsah každého okruhu byl vymezen četnými konkrétními podotázkami. Úvodní referáty k jednotlivým tématům přednesli představitelé obou stran. Vzhledem k těsné věcné propojenosti byly otázky 1. a 2. okruhu diskutovány společně.

Evropská bezpečnost

Představitel ÚMV dr. Jiří Štěpanovský, CSc., v úvodním vystoupení k obecným evropským otázkám zdůraznil historický a geostrategický zájem obou supervelmocí - USA a SSSR - na účasti při řešení bezpečnostních problémů Evropy i v budoucnosti. Oba státy jsou přímými aktéry evropských moderních dějin. Díky vedoucí úloze USA zvítězil Západ ve studené válce. Úloha a závazky této země vůči Evropě jsou v současnosti natolik významné a rozsáhlé, že náhlé ukončení její angažovanosti na našem kontinentě by mohlo vážně poškodit jak bezpečnostní zájmy mezinárodního společenství, tak národní zájmy USA. Vojenská přítomnost USA v Evropě je faktorem její stability alespoň do doby, než se najde alternativní řešení. Vyloučení evropského Ruska z podílu na řešení otázek evropské bezpečnosti by rovněž bylo škodlivé, a to jak pro Evropu, tak i z hlediska budoucího vývoje v Sovětském svazu. Evropské teritorium SSSR je hraniční částí Evropy.

Dále se dr. Štěpanovský zabýval vzájemným vztahem KBSE, ES a NATO. Uvedl, že se může vyvíjet zhruba podle tří scénářů. Nejméně pravděpodobnou je varianta, že se KBSE stane v dohledné době efektivní a univerzální bezpečnostní organizací, disponující odpovídajícími nástroji, ES se pak soustředí na řešení politických a ekonomických otázek v celoevropském měřítku a NATO se v důsledku této dělby funkcí stane nadbytečným. Druhá možnost předpokládá, že KBSE a NATO budou existovat vedle sebe paralelně, zatímco ES se bude zabývat řešením politických a ekonomických otázek v celoevropském rámci. Třetí varianta vychází z předpokladu, že systém KBSE bude doplněn ZEU nebo jinou vojenskou organizací ES, která převezme některé funkce NATO, neboť ozbrojené síly USA odejdou z Evropy. Ve všech

případech bude důležitým faktorem evropské bezpečnosti vnitřní vývoj v SSSR. Jeho negativní varianta by zvýšila potřebu zachovat NATO a vojenskou přítomnost USA v Evropě.

Při hodnocení úlohy subregionálních multilaterálních struktur v budoucím uspořádání Evropy vyslovil referent přesvědčení, že mohou přispět k překonání rozdělené Evropy. Dokumentoval to na příkladu Pentagonály, jejíž rámec vytváří předpoklady k obnově tradičního pletiva vztahů mezi členskými státy v ekonomické, politické a kulturní oblasti i při modernizaci infrastruktury.

Klíčovou otázkou budoucnosti evropské bezpečnosti je další rozvoj procesu KBSE. Podmínkou jeho efektivnosti je univerzální přínos k řešení aktuálních problémů Evropy. V opačném případě se osou evropské bezpečnosti stane ES, které postupně zahrne celou Evropu. Společenství však v nynější fázi vývoje klade důraz na prohloubení integračních procesů a z toho důvodu zaujímá ke snahám o připojení dalších zemí velmi obezřetné postoje, a to i pokud jde o průmyslově vyspělé země sdružené v ESVO. ES však má mimořádný zájem, aby vývoj ve střední a východní Evropě (dále jen SVE) nedestabilizoval situaci na celém kontinentě. Proto jeho vedoucí činitelé hledají nejvhodnější formy přidružení zemí tohoto regionu k ES. Irácká agrese proti Kuvajtu zdůraznila důležitost otázek spojených se zajištěním zájmů Evropy v ostatních částech světa. Referent v této souvislosti zdůraznil nutnost diferencovaně hodnotit podmínky, v nichž se realizují vztahy Evropy s jednotlivými skupinami států a regionů. Západní Evropa, USA a Japonsko vytvořily optimálně fungující model vzájemných vazeb. Umožňuje jim úspěšně překonávat spory či rozdílná stanoviska k různým otázkám ve všech sférách jejich vztahů. Připojení zemí SVE i ES by fungování tohoto modelu zásadním způsobem neovlivnilo. Podstatně složitější je situace v relaci Sever-Jih. Diferenciace mezi rozvojovými zeměmi se prohlubuje a závislost nejhudších oblastí na vnější pomoci se zvyšuje. Měla by se rozvíjet na principech tržního hospodářství.

Prof. W. Perry ve svém vystoupení vyslovil přesvědčení, že demilitarizace Evropy bude pokračovat. Tradiční zdroj vojenského ohrožení zemí NATO byl odstraněn, a proto tato aliance bude buď rozpuštěna, nebo rekonstruována v souladu s novým posláním. Změněné cíle paktu však budou teprve formulovány. Ačkoli studená válka skončila, zdroje nestability nebyly úplně odstraněny. Zbývající rizika nedovolí USA, aby se vrátily ke koncepci izolacionismu. Existující hrozby jsou dostatečně přesvědčivým argumentem pro setrvání Spojených států v NATO, které i v nových podmínkách budou nejdůležitějším faktorem stability ve světě.

Největším nebezpečím pro Evropu v dohledné budoucnosti je podle referenta vnitřní vývoj v SSSR. Jeho ekonomika je v hluboké krizi a prakticky se vymkla kontrole. Vláda, která se snaží zavést tržní hospodářství, je bezradná a naděje na úspěšnost reformy v čase, který má vymezen, jsou minimální. Ekonomické problémy navíc prohlubuje rozpad politického systému. Čtrnáct z patnácti svazových republik vyhlásilo státní samostatnost, forma dalšího uspořádání Svazu je nejasná. Varianta nenásilného řešení těchto problémů (např. v ČSFR) je v Sovětském svazu téměř zcela vyloučena. Je naopak velmi pravděpodobné, že nestabilita přeroste v občanskou válku. Mimořádně vážným faktorem nejistoty je otázka, kdo v případě takového vývoje ovládne oněch 20 000 jaderných hlavic, jimiž SSSR nyní disponuje.

Druhou skupinu představují problémy spojené s vytvořením nových vlád ve SVE. Zvyšuje se nebezpečí, že nacionalistické a separatistické síly při růstu hospodářských obtíží a sociálního napětí získají významnější politický vliv a tím i možnost zasahovat do procesu formování nových sociálních, ekonomických a administrativních struktur ve SVE.

Třetí kategorie je spojena s prohlubující se všeobecnou nerovností mezi Severem a Jihem. Pocit ekonomické a sociální nespravedlnosti může být živnou půdou agresivních

nálad. Při rostoucí vojenské síle těchto zemí a pokračujícím šíření zbraní hromadného ničení a moderních zbrojních technologií se pravděpodobnost nebezpečného konfliktu tohoto druhu mimořádně zvyšuje. Jeho přenesení do Evropy pak může být jen dílem náhody.

Z těchto úvah vyplývá otázka, jakými institucionálními mechanismy by USA jako globální stabilizující faktor mohly působit na mezinárodní bezpečnost. Po téměř půlstoleté existenci OSN se poprvé zdá, že efektivním mechanismem zajištění mezinárodní bezpečnosti by se mohla stát tato světová univerzální organizace. USA budou o to usilovat. Krize v Perském zálivu je v tomto smyslu „lakmusovým testem“. Její vývoj prověří, zda kolektivní bezpečnost může být efektivní formou obrany i proti takovému agresorovi, jakým je Saddám Husajn.

Nezávisle na tom, zda úloha OSN při řešení otázek mezinárodní bezpečnosti dále poroste nebo ne, jsou Spojené státy rovněž přesvědčeny o užitečnosti regionálních bezpečnostních mechanismů. Jejich význam a úlohu je však zapotřebí hodnotit podle toho, jak širokou základnu členských států reprezentují a jakým bezpečnostním aparátem disponují. KBSE je z tohoto hlediska výrazně omezena tím, že ve své současné podobě není schopna plnit typické funkce bezpečnostní organizace a nedisponuje žádným bezpečnostním aparátem. Intenzivním rozvojem systému KBSE lze však obě omezení překonat. Na druhé straně působnost NATO, které má k dispozici nejúčinnější a nejlépe strukturované vojenské nástroje, je omezena příliš úzkou základnou, jež limituje i rozšíření jeho poslání v budoucnosti. Jeho dalším negativem je, že má pečet zátěže minulého období, totiž konfrontace mezi Východem a Západem. Zvýšení aktivity NATO v nových podmínkách předpokládá přeformulovat cíle aliance a změnit strukturu jejího rozhodovacího aparátu. Lze si představit, že by se pakt mohl stát strážcem míru (peace-keeping) KBSE, zatímco by mechanismy KBSE plnily funkce orgánů politického rozhodování. To ovšem předpokládá významné změny v obou organizacích.

Ing. M. Štembera (ÚMV) ve svém referátu zdůraznil, že v nové situaci, která se vytvořila po revolucích ve SVE, je třeba k otázkám bezpečnosti přistupovat ještě komplexněji než dříve. Rovněž požadavek priority politických prostředků před vojenskými vystupuje nyní naléhavěji než kdykoli předtím. V uplynulých 15 letech se proces KBSE významně rozvinul zejména v souvislosti s plněním deseti základních principů helsinského Závěrečného aktu a v lidské dimenzi. Podepsáním Smlouvy o konvenčních ozbrojených silách v Evropě a přijetím stockholmského a vídeňského dokumentu o opatřeních k posílení důvěry a bezpečnosti v Evropě byly ve vojenskobezpečnostní sféře vytvořeny dobré mezinárodně právní předpoklady k omezení úlohy vojenské síly. Dosud však tato možnost nebyla odpovídajícím způsobem rozvinuta ani v politické ani v ekonomické oblasti. Přitom smlouva vstoupí v platnost až poté, kdy ji ratifikuje poslední ze států, které ji podepsaly. To může trvat mnoho měsíců. Dalších čtyřicet měsíců bude trvat, než budou splněna její ustanovení a dosáhne se cíle snížením sledovaného.

Prakticky se nepodařilo mezinárodně právně zakotvit ani mechanismus mírového řešení sporů, ačkoli jeho principy jsou dnes přijatelné pro všechny členské země KBSE. Vzhledem k složitosti očekávaného vývoje je to slabá stránka procesu evropské bezpečnosti. Efektivním nástrojem vojenské bezpečnosti v Evropě je proto dnes pouze NATO, ale i tato aliance je na prahu významných koncepčních a strukturálních změn a neuvazuje o přijetí, ani přidružení nových členských států.

Druhý vojenskopolitický blok likvidovaného bipolárního systému - Varšavská smlouva - je naopak ve stadiu demontáže, v této situaci je pak klíčovým bodem rozpuštění vojenských struktur. Působnost paktu měl zdvojit systém bilaterálních úmluv mezi členskými státy. Rovněž ty jsou ve stadiu přehodnocování. V této souvislosti je však na místě otázka, proti komu se má tato soustava bilaterálních smluv

inovovat? Přitom účinnost dohod tohoto druhu mezi malými státy není, jak historie potvrdila, dostatečně věrohodná.

Při analýze možnosti vzniku konfliktu v Evropě referent zdůraznil, že pokud u účastníků převládnu emoce, hrozí nebezpečí, že jejich vývoj se stane nepředvídatelným. Charakteristické pro většinu národnostních a etnických sporů je právě to, že vznikají z emocí. Kromě ohnisek národnostních třenic, které již dnes zneklidňují evropskou veřejnost, mohou v budoucnu vzniknout i další zdroje napětí, zejména v důsledku postupného rozpadu SSSR.

Budoucnost bezpečnosti v Evropě může být rovněž velmi vážně podkopána důsledky obrovských rozdílů v ekonomické a sociální oblasti mezi jednotlivými částmi kontinentu. Jde zejména o možnou migraci z dnešního SSSR směrem na západ.

Zajištění vojenské bezpečnosti ČSFR se tak stává mimořádně obtížné. Jelikož tato země v nové situaci v podstatě nemá mezinárodně právně zakotvené bezpečnostní garance, musí daleko dovedněji než jiné státy řešit otázky své národní bezpečnosti kombinací politických a vojenských nástrojů, při zdůraznění výrazné priority nástrojů politických. Kdyby systém vojenské obrany ČSFR měl vycházet z koncepce „všech azimutů“, byl by vzhledem ke strategické poloze a geografické konfiguraci země mimořádně nákladný. Na jeho realizaci nebude mít tento stát nikdy dost sil a prostředků. Vojenskou obranu ČSFR lze budovat pouze v rozsahu, jaký umožňují její materiální zdroje. Hlavním požadavkem bezpečnostní doktríny Československa proto musí být udržování dobrých vztahů se všemi sousedy a s každou zemí, která může zajištění jejího státního zájmu nějak ovlivnit. Další prioritou československé zahraniční politiky je intenzivně pokračovat v úsilí o budování celoevropského bezpečnostního systému. Vojenská doktrína ČSFR je důsledně obranná a vychází z principu rozumné dostatečnosti. Je však mimořádně obtížné konkrétně stanovit její kritéria a optimální parametry.

Ing. M. Štembera své vystoupení ukončil zhodnocením výsledků Smlouvy o konvenčních ozbrojených silách v Evropě a perspektiv, které se Evropě její realizací v oblasti vojenské bezpečnosti otevírají.

Podnětný referát k 2. okruhu otázek přednesl *prof. M. May*, který vyslovil přesvědčení, že se na počátku 90. let vytvořily podmínky, v nichž jsou si cíle bezpečnosti ČSFR a USA v nejobecnější rovině mnohem bližší než kdykoli předtím. Podle jeho názoru k nim patří: působit odstrašováním proti nebezpečí hrozby silou a použitím síly, upevnit ve světě poměr sil, který by znemožnil agresivní jednání a rozhodování (agresivní opce), budovat v jednotlivých zemích odpovídající politické a technické zázemí obranných organizací, které by byly schopny splnit stanovené úkoly, a posléze vést k omezování zdrojů napětí.

Státy SVE by se ve své bezpečnostní politice měly soustředit především na to, aby byly schopny odstrašit případnou snahu velkých států, především SSSR, ale i jiných evropských států o invazi, aby zabránily vzniku lokálních bezpečnostních hrozeb a nedopustily přerůstání pohraničních sporů v ozbrojené konflikty. K obecným cílům odstrašení patří zabránit ohrožení významných surovinových dodávek, zejména ropy. Jelikož OSN nedisponuje dostatečnými nástroji, její úloha bude v tomto směru málo efektivní. Z těchto důvodů američtí odborníci pokládají v uvedených případech za jediný účinný nástroj odstrašování alianci NATO. Má-li však tento pakt své nové poslání účinně plnit, musí se přizpůsobit změnám podmínkám. To především předpokládá zvýšit vojenskou připravenost struktur aliance na řešení nových eventualit. Vzhledem k tomu, že rozšíření NATO o nové členy zatím nepřichází v úvahu, měly by USA, snad spolu i se Sovětským svazem, podněcovat ve SVE vytvoření stavu, který by bylo možno nazvat „ozbrojenou neutralitou“. Přitom je nezbytné zachovat v Evropě americké jaderné a ostatní ozbrojené síly a ustavit nové speciální velitelství jaderných prostředků NATO.

S touto představou však souvisí mnoho problémů. Není zcela jasné, zda NATO může zajistit bezpečnost zemí SVE. Pro SSSR bude takový cíl stěžejí politicky přijatelný, o to víc pro hlavní západoevropské státy. Ačkoli aliance má mimořádný zájem na zachování svobody, demokracie a samostatnosti zemí SVE, mohla by se přímo podílet na zajištění jejich bezpečnosti jen za podmínky, že by se sama radikálně změnila. Dnes si však takovou přeměnu lze jen obtížně představit. Severoatlantický pakt by se však na zajištění jejich bezpečnosti mohl podílet nepřímo, např. poskytnutím, a to spolu se SSSR, bezpečnostních garancí a pomoci při realizaci obranných opatření.

KBSE však rovněž vyžaduje transformaci. V nedávném vývoji měla významnou úlohu. Má-li se ovšem v tomto desetiletí přeměnit v efektivní bezpečnostní organizaci disponující silou a právem intervenovat vojenskými prostředky, nemůže se ve své činnosti omezovat hlavními principy, platnými v minulém období. Přitom je ovšem zřejmé, že státy KBSE, především nové demokracie, nebudou ochotny souhlasit s přijetím detailních a dalekosáhlých pravidel pro uskutečnění ozbrojeného zásahu prováděného vybranou skupinou států.

Z těchto důvodů by mělo vzniknout evropské bezpečnostní společenství, které by nebylo svázáno ani s NATO, ani s KBSE a nebylo by v žádném kontextu s bipolární orientací NATO jako protiváhy SSSR. Základní principy, na nichž by byl založen jeho mandát, by se měly formulovat obezřetněji a zdrženlivěji než ty, na nichž je postavena KBSE. Situace ještě nedozrála do stadia, v němž by se určujícími zásadami obranné vojenské organizace vzájemné bezpečnosti mohly stát ideály KBSE.

Důležitou otázkou evropské bezpečnosti je úloha jaderných zbraní. NATO jimi vyvažuje sovětský vojenský potenciál. To však nevyčerpává celou podstatu problematiky. Je nutno hledat formu politického řešení, která by umožnila buď zachovat současný status quo, nebo jej nahradit jiným, což předpokládá nejdříve vyjasnit úlohu jaderných zbraní jako záruky míru (peace-keeping) v Evropě.

Prof. May zdůraznil rostoucí význam kvalitativních ukazatelů poměru sil jakožto faktoru, který má vyloučit možnost agrese. Lze očekávat, že kvantitativní omezování konvenčních ozbrojených sil v Evropě bude pokračovat, a proto je tato stránka poměru sil vyřešena. Technologický pokrok však umožní, aby si i relativně malé státy (viz Irák) vybudovaly velkou vojenskou moc. Poroste univerzálnost použití zbrojních systémů jak pro obranu, tak pro útok. Neustále se zvyšuje jejich přesnost, dosah a ničivá síla. Moderní prostředky umožňují řízení palby v reálném čase. Tím se technologická stránka zbrojení stává závažným vojenskopolitickým problémem bezpečnosti. Bylo by proto účelné vytvořit trvalou konzultativní komisi evropských států, která by se zabývala tím, jak zajistit maximálně stabilní poměr sil vylučující agresi. Závěrem prof. May uvedl, že zdroje napětí a ohrožení se budou omezovat tou měrou, jakou se státům SVE bude dařit řešit jejich ekonomické problémy.

V obsažné diskusi se pozornost soustředila na otázky, které před politology postavila ozbrojená agrese proti Kuvajtu. Diskutující přitom měli na zřeteli, že závěry z války v Perském zálivu nelze na podmínky evropské bezpečnosti aplikovat mechanicky. Vojenskopolitická a vojenská situace v Evropě a na Blízkém východě je nesrovnatelná. Patnáctiletý rozvoj procesu KBSE umožnil nejen pokrok v jeho institucionalizaci, ale vytvořil i atmosféru, v níž se prioritou politických nástrojů bezpečnosti před vojenskými prosazuje v praxi. V oblasti Blízkého východu se nejenže dosud nepodařilo vybudovat žádný mezinárodně fungující bezpečnostní mechanismus, nýbrž nebyl tam ani účinně eliminován vliv takových destabilizujících faktorů, jakými jsou islámský fundamentalismus a izraelský sionismus. Navíc velmoce vůči Iráku po léta uplatňovaly značně rozpornou politiku. Všichni se snažili zajistit si surovinové zdroje, především ropu, přičemž v konkurenčním soupeření prodávali do Iráku velké množství zbraní. Na druhé straně navazovali a rozvíjeli spojenecké svazky s reakčními a diktátorskými režimy. Také proto nebyl včas vytvořen mechanismus, který by zabránil agresi.

Katastrofálním důsledkem těchto a dalších okolností byla totální neschopnost zabránit Iráku v agresi. Pouze promyšlené preventivní kroky v politické a vojenské oblasti mohly vyloučit vznik situace, v níž bylo možno agresí uskutečnit bez odpovídající odvety. Na vytvoření vojenskostrategických a vojenskopolitických podmínek, v nichž by selhalo jakékoli odstrašování, se podílely jak státy na Východě, tak i na Západě. Složení a velikost odstrašující síly v dané politické a vojenské situaci již nebyly podstatné. Nejvýznamnějším závěrem z předběžné analýzy a vývoje krize na Blízkém východě je poučení, že agresí může odvrátit především prozíravá preventivní politika, prováděná v nejširší mezinárodní spolupráci. V OSN k ní došlo až po uskutečnění agrese. Nezávisle na jakékoli instituci se vytvořily ad hoc spojenecké ozbrojené síly. OSN pak poskytla svou autoritu jako rámec pro uplatnění morálního práva k zásahu proti agresorovi, nepodílela se však na organizačním zajištění příprav k použití vojenské síly. Tím se vytvořil přinejmenším precedens pro formování mezinárodních sil v podobné situaci. Mohl by se využít v případě potřeby i v rámci Evropy, nezávisle na existujících vojenskopolitických blocích.

V diskusi se potvrdila oprávněnost názoru, že NATO a KBSE mají v procesu zajištění evropské bezpečnosti své místo, nepokrývají však všechny její stránky. Bezpečnostní systém, který by se vytvořil jako vojenská nadstavba v ES, by byl méně univerzální než NATO. Největší slabinou by přitom byla absence USA v jeho strukturách. Navíc se uvnitř ES po sjednocení Německa vytváří nový poměr sil, který by se po odchodu USA z Evropy mohl stát dalším destabilizujícím faktorem vývoje na kontinentě.

V diskusi převládla myšlenka, že státy SVE by se při zajištění své bezpečnosti neměly orientovat pouze na jeden mechanismus či způsob realizace, ale na kombinaci různých opatření. Předně by měly racionalizovat a v souladu s nejnovějšími technologiemi modernizovat svůj národní obranný vojenský potenciál. Přitom by ve specifických otázkách vojenské bezpečnosti, jakými jsou výzkum, vývoj, zpravodajská činnost aj., měly spolupracovat s dalšími státy v regionu. Mezi sebou by měly uzavřít dohody o odvrácení nebezpečí vojenských incidentů v pohraničních oblastech, o zavedení systému pravidelných konzultací na různých úrovních vojenských představitelů apod.

V celoevropském měřítku by pak tyto země měly hledat optimální způsoby, jak získat bezpečnostní záruky ze strany NATO i SSSR. Cílové řešení otázek evropské bezpečnosti by mělo směřovat k jistému celoevropskému bezpečnostnímu řádu. Přitom však bude třeba vyřešit četné, velmi složité otázky, jakými jsou např. složení a velikost evropských ozbrojených sil, za jakých podmínek budou vojensky zasahovat a na základě jakého rozhodnutí, způsob jejich výcviku a dislokace, organizace a národnostního složení spojeneckého velitelského a kontrolního systému atd. Avšak dříve, než se vytvoří koncepce vojenskobezpečnostního systému Evropy, je nutno najít mechanismus, který by umožňoval vypracovat návrhy na řešení tohoto problému. KBSE přitom může mít přinejmenším iniciativní úlohu, měla by však nadále zůstat především svědomím Evropy a zachovat si širší působnost než jenom bezpečnostní.

Z toho je zřejmé, že budování celoevropského bezpečnostního systému bude úkol mimořádně složitý a dlouhodobý. Pařížský summit teprve naznačil směr cesty. Další postup z hlediska metodiky předpokládá správně vytyčit otázky a stanovit časové a obsahové priority při jejich řešení. Nelze přitom podléhat iluzím, ale postupovat důsledně realisticky, zejména pokud jde o možnost uskutečňovat jednotlivé záměry a o síly a prostředky, jež jsou k tomu k dispozici.

Zbrojní konverze

Úvodní referát k 3. tematickému okruhu přednesl *prof. W. Perry*. Mohl se opřít o své bohaté praktické zkušenosti, jež získal jako pracovník ministerstva obrany USA. V

úvodu zdůraznil, že s přijetím smlouvy o snižování počtu konvenčních zbraní by měla být zajištěna i kodifikace omezování zbrojní výroby. Jestliže SSSR ročně vyrábí asi 3000 tanků, tak při dnešním počtu asi 45 000 tanků dislokovaných v Evropě (životnost stroje je asi 15 let) a při snížení jejich počtu na kontinentě asi na 15 000 by jeho produkce měla klesnout asi na 1000 tanků ročně. Toto ustanovení by mělo být doplněno právem na kontrolu výrobních závodů a na inspekci na místě. Dohodnuté zásady by mohly formálně tvořit součást smlouvy o omezení výzbroje, nebo by byly na základě reciprocity přijaty jako jednostranné opatření.

Dalším problémem, spojeným s aktuálním snižováním počtů zbraní, je, jak zabránit jejich transferu. Ve snaze neomezovat produkci usilují výrobci o jejich vývoz do teritorií, jež smlouva nezahrnuje. Vývoz konvenčních zbraní bude směřovat z Evropy především do rozvojových zemí a zpravidla do oblastí napětí. Vzhledem ke snaze exportérů o prodej stůj co stůj mohou být jednotlivým státům dodána množství, jež jsou s to destabilizovat v příslušném regionu situaci. Proto i problém exportu zbraní se měl řešit již ve Smlouvě o konvenčních ozbrojených silách v Evropě.

Referent věnoval hlavní pozornost zkušenostem, které USA získaly po druhé světové válce a po válce ve Vietnamu při řešení konverze. Konstatoval, že bylo mnohem méně pozitivních příkladů úspěšného převedení vojenské výroby na civilní než negativních. Příčiny spočívaly především v objektivních okolnostech. Požadavky na kvalitu a vlastnosti zbrojní produkce jsou zásadně jiné než ty, které se mohou uplatnit v civilní produkci na volném trhu. Proto byly úspěšné ty zbrojařské firmy, které uměly trhu nabídnout takové produkty, u nichž uplatnily alespoň část vlastností produktů zbrojní výroby a ostatní přiměřeně přizpůsobily zájmům civilního spotřebitele. Tento postup usnadnil konverzi zejména v leteckém průmyslu.

Makroekonomické podmínky přechodu zbrojní výroby na civilní byly v USA v mnoha aspektech srovnatelné s podmínkami tzv. centrálně plánovaného socialistického hospodářství. Stát, který určoval rozsah zbrojních objednávek, byl povinen řešit i problémy, které výrobní sféře vznikly po omezení zájmu o zbrojní produkci. Praxe však ukázala, že konverze byla úspěšná tehdy, když stát omezil své zásahy na minimum, a to pouze do oblastí makroekonomických rozhodnutí. Mikroekonomická opatření se realizovala zásadně pod tlakem trhu.

Prof. Perry se zabýval i podmínkami konverze v bývalých socialistických státech. Zbrojní výroba zde měla podstatně větší podíl na národním produktu než v zemích západních. Dalším faktorem, který negativně působí na schopnost těchto zemí úspěšně konvertovat zbrojní produkci, je skutečnost, že u většiny z nich dochází k poklesu průmyslové výroby a že její dynamika není dosud určována principy tržní ekonomiky. Za silné stránky zbrojní výroby v ČSFR označil prof. Perry vysokou kvalitu vědeckého, inženýrského a technického personálu, jeho schopnost zvládat moderní komplexní technické systémy a vytvářet rozsáhlý software. Největší slabinou zbrojního průmyslu ČSFR je podle jeho názoru nízká úroveň manažerských kádrů a naprostá neznalost toho, jak se chovat na trhu v tvrdém konkurenčním boji.

Na základě amerických zkušeností a situace ve zbrojní výrobě ČSFR referent doporučil, aby se konverze našich podniků neorientovala na civilní spotřební produkci, nýbrž aby podniky hledaly možnosti uplatnit se v rozvoji infrastruktury země. Za optimální lze pokládat takové výrobní programy, jimiž konvertující průmysl přispěje k restrukturalizaci celé československé ekonomiky. Jde především o telekomunikační zařízení, o dopravní a informační řídicí systémy. Pouze tento druh produkce přispěje ke zvýšení konkurenceschopnosti ČSFR na světových trzích.

Kvalifikovaná pracovní síla, která působila ve zbrojní výrobě, je mnohem cennější než technologické zařízení. Je pružná a může být rekvifikována. Těžiště konverze by proto nemělo spočívat primárně v pouhém přechodu továren a

technologických zařízení na civilní produkci, ale v tom, aby se na prvním místě zajišťovalo převádění kompletních pracovních týmů na civilní výrobu.

Konvertující podniky musí hledat možnosti spolupráce se zahraničním kapitálem, zejména ze Západu. Bez jeho pomoci nejsou schopny tento úkol splnit na potřebné technologické úrovni a otevřít si cestu k zahraničním trhům. Předpokladem úspěšné konverze je důsledná změna v řízení a organizaci všech odvětví a podniků, jichž se tento proces týká. úroveň kvalifikace všech kategorií pracovníků čs. zbrojního průmyslu je příznivým předpokladem pro nezbytné strukturální přeměny. Jejich výsledek by mohl být i přitažlivým příkladem pro reformu ostatních průmyslových odvětví.

S koreferátem k tomuto tématu vystoupil *ing. V. Leška* (ÚMV). V úvodu připomněl dvojitý přístup k pojetí konverze, a to užší a širší. Podle užšího pojetí se konverzí rozumí transfer strojů a zařízení i pracovních sil vojenských výrobních podniků pro civilní účely. Stoupenci širšího pojetí do ní navíc zahrnují snižování stavu armád a vojenského personálu a jejich konverzi, resp. využití v civilním sektoru, snižování počtu zbraní a ostatní vojenské techniky a jejich možné využití pro civilní účely. V konkrétních podmínkách států, které v minulosti tvořily hranici mezi bloky jako např. ČSFR, by konverze měla zahrnovat i využití a rekonstrukci vojenské infrastruktury pro civilní využití.

Koreferent rozvedl myšlenku prof. Perryho, že konverze ve státech bývalého východního bloku bude bolestnější než v zemích NATO. Příčiny spočívají především v minulosti, kdy vojenští představitelé Varšavské smlouvy uplatňovali extenzivní, neracionální přístupy k vyzbrojování vojsk paktu. Proto bude nyní nutno převést mnohem více kapacit zbrojní výroby na civilní produkci. Přitom četná zařízení jsou zastaralá, a tedy pracovala s vysoce náročnými materiálovými a energetickými vstupy. Konverze postihne nejen finální výrobce, ale celý řetězec subdodavatelů, často až v těžebním průmyslu. Rozdíly mezi důsledky omezování zbrojení pro ekonomiku SSSR a USA ilustrují např. tato čísla: v roce 1991 SSSR zruší ve zbrojní výrobě asi 500 000 pracovních míst a dalších 500 000 osob bude uvolněno z ozbrojených sil do civilního života, v USA se předpokládá, že v letech 1991-1995 se omezení zbrojní produkce dotkne pouze asi 340 000 pracovníků.

Jednou z hlavních příčin obtížných podmínek konverze v zemích SVE je i to, že jejich hrubý národní produkt, resp. národní důchod, byl vojenskými výdaji zatížen podstatně více než členskými státy NATO. To mělo mnoho přímých a nepřímých důsledků, především jednak prohlubující se zaostalost technických zařízení a technologie v celém národním hospodářství, jednak nedostatek vlastního kapitálu, zejména pro uskutečnění konverze. Mimořádně důležité rovněž je, že ke konverzi v těchto zemích dochází v době, kdy začaly realizovat reformu svých hospodářských systémů. Krátkodobé negativní dopady obou radikálních ekonomických procesů se kumulují v malém časovém úseku. Pozitivní důsledky toho, že lze konverzi včlenit do procesu makrostrukturálních přeměn, jsou znehodnocovány mnoha negativními jevy, které reformu zákonitě doprovázejí (rozpad systému smluvních vztahů mezi státy RVHP, ekonomické a sociální dopady přechodu na světové ceny a konvertibilní měny, restriktivní úvěrová a dotační politika vlád apod.).

ČSFR v procesu konverze musí navíc řešit problémy vyvolané některými svými zvláštnostmi. K nejzávažnějším patří koncentrace většiny závodů těžkého strojírenství vyrábějících pro ozbrojené síly na poměrně malém území středního Slovenska, což je spojeno s vážnými ekonomickými a sociálními důsledky. Nebezpečnější ale je, že tento stav je i zdrojem nacionalistických nálad.

Značný rozsah potřebné konverze průmyslu v ČSFR charakterizují i údaje o omezení jejího vojenského rozpočtu. Již v letech 1989 a 1990 byl snížen vždy o 15 % a na rok 1991 je plánováno další omezení o 10 %. Zbrojní produkce dosáhla vrcholu v

roce 1988, kdy se na celkové průmyslové výrobě podílela 8,3 %; do roku 1995 se má snížit více než o čtvrtinu, tj. na 6 %. Nominálně by měla do té doby klesnout o 74 mld. Kčs. Konverze se má dotknout celkem 111 podniků, z nichž jen 13 očekává od státu podporu, jež by měla činit asi 2 mld. Kčs ve formě úvěrů.

Rozsah omezení zbrojní výroby je podmíněn i změnou strategie ČSFR ve vývozu zbraní. Jen v roce 1991 by mělo snížení jejich exportu představovat asi 7,5 mld. Kčs. Do roku 1995 má být export zbraní do bývalých států Varšavské smlouvy snížen o dalších 30 mld. Kčs a do rozvojových zemí nejméně o 10 %.

Proces konverze navíc bude ovlivněn změnami československé vojenské doktríny; v souvislosti s tím zřejmě dojde k dalšímu snížení počtu ozbrojených sil, současně však vzrostou nároky na modernizaci jejich výzbroje, především na bázi elektroniky, informatiky a nových strojírenských technologií.

Praxe již potvrzuje, že v průběhu konverze se zostří rozpor mezi krátkodobými obtížemi, které ji doprovázejí, a dlouhodobými výhodami, jež z ní pro společnost plynou. Lze jej překlenout pouze za pomoci státu, promyšlenou dlouhodobou koncepcí a ve spolupráci se zahraničním kapitálem. Je pravděpodobné, že i pokud se tyto předpoklady naplní, bude konverze probíhat v atmosféře sociálního napětí, zejména na Slovensku. I v tomto obtížném klimatu je však uskutečnitelná a může přispět k ozdravění celkového stavu československé ekonomiky. Jejím bezprostředním výsledkem by mělo být výrazné snížení surovinové a energetické náročnosti, zejména těžkého strojírenství. Z mnoha důvodů je ČSFR na konverzi objektivně životně zainteresována a k základním zájmům státu patří i celosvětové omezení obchodu se zbraněmi. Československo je proto stoupencem myšlenky celosvětové kontroly a regulace světového exportu zbraní orgány OSN. Takové opatření by přispělo nejen k omezení zdrojů nestability a napětí v různých regionech, ale usnadnilo by i řešení ekologických a ostatních globálních problémů a významně by pomohlo kontrolovat zákas šíření zbraní hromadného ničení a nejmodernějších zbrojních technologií. Bylo by plně v souladu s etickými principy humanizace a demokratizace mezinárodních vztahů.

V diskusi byla oceněna konkrétní doporučení prof. Perryho, jak ke konverzi přistupovat. Zejména účastníci z FMO doplnili jeho názory četnými věcnými poznámkami, jež objasňovaly specifická postavení různých kategorií zbrojních podniků v Československu. Dosavadní zkušenosti potvrzují, že proces přechodu na civilní výrobu je úspěšný v těch podnicích, které už dříve svou produkci diverzifikovaly. Současně se ukazuje oprávněnost diferencovaného přístupu k problémům jednotlivých závodů. Důležité rovněž je vytvořit příznivou atmosféru pro uplatnění tvořivých schopností všech odpovědných funkcionářů podnikové sféry za tržních vztahů, protože jenom na této úrovni a v tomto prostředí lze racionálně řešit mikroekonomické otázky konverze.

Diskutující upozornili rovněž na to, že i v rozvinutých zemích se konverze často stává oblastí různých politických tlaků a spekulací. Jednotlivé požadavky osobností, které se snaží z problémů v této sféře vytloukat politický kapitál, jsou často paradoxní. Ty na jedné straně obhajují naléhání zbrojních podniků, aby mohly pokračovat v původních výrobních programech, ale zároveň žádají omezení vojenských rozpočtů. V takových situacích musí dát vláda přednost dlouhodobým celospolečenským zájmům před zájmy krátkodobými a partikulárními.

Účastníci diskuse soustředili pozornost na otázky proliferace nových zbrojních technologií. Výrobci zbraní na základě přirozeného instinktu hledají různé cesty a způsoby, jak mezinárodně nebo vnitrostátně dohodnutá omezení a zásady obejít. Z těchto důvodů je velmi obtížné vytvořit celosvětový systém kontroly a regulace exportu zbraní. To by však neměl být argument proti samé myšlence kontroly. O její optimální realizaci je nutno na půdě mezinárodních organizací nadále usilovat.

Po skončení studené války se mění i přístup USA a NATO k strategii kontroly vývozu nejmodernějších technologií využitelných ve zbrojních systémech (COCOM). V krátké době by měla být vypracována nová pravidla, jejichž podstata by spočívala především v záměru znemožnit šíření nových technologií do rozvojových zemí.

Etnické menšiny a evropská bezpečnost

Požadavek americké strany, aby otázka etnických menšin byla zařazena na program diskuse, svědčí o tom, že politologové USA přikládají těmto aspektům bezpečnosti v Evropě značný význam. Potvrdil to i průběh a obsah diskuse.

Úvodní referát k tomuto tématu přednesl *prof. R. Hamerton-Kelly*. Zahájil jej slovy: „V Evropě se nacházíme opět v jakémisi poválečném období v Evropě. Skončila doba imperiálních pokusů o řešení etnické pestrosti evropského prostoru. Wilsonova koncepce etnických národních států, které vznikly na troskách rakousko-uherského impéria, neuspěla.“ V důsledku toho vypukla druhá světová válka, jako další pokus o imperiální řešení téhož problému, tentokrát formou nacistického „nového pořádku“. Stalinský režim rovněž vycházel z imperiální koncepce a také on se zhroutil. Problém národnostních menšin zůstal dodnes otevřený.

V nových podmínkách je třeba k otázce menšin přistupovat v rámci Evropy, jinými slovy - převzít imperiální model, ale problém řešit komplexně. Předpokladem je nová mezinárodní demokracie v Evropě na bázi KBSE. V tomto směru mohou významnou úlohu plnit schůzky o lidské dimenzi. Na poslední v Kodani přednesly Rakousko, Maďarsko a Jugoslávie společný návrh, který vycházel ze snahy vytvořit mezinárodní politický a právní systém chránící identitu národnostních menšin a jejich individuální a kolektivní práva. Mezinárodní diskuse na toto téma potvrzuje, že na mnoho aspektů není v evropských politických, ani společenských kruzích dosud jednotný názor.

S pojetím práv národnostních menšin úzce souvisí i otázka hranic, která v integrující se Evropě dostává nový obsah. Nadále sice platí, že hranice v Evropě musí být neporušitelné, současně však mají být propustné, „porézní“, tj. nesmějí omezovat pohyb lidí, kapitálu, zboží, služeb a idejí. Takové hranice by měly umožnit spojování národnostních menšin s mateřskými národy. Na druhé straně je zřejmé, že hospodářská krize a hrozící masová emigrace ze SSSR významně relativizují uplatnění zásady propustnosti hranic. Vynucená ochrana hranic by však měla být pouze dočasným opatřením. Hranice by neměly být záminkou k ztěžování volného pohybu osob z národnostních důvodů. Takový postup by ztížil integraci národů bývalého sovětského bloku do jednotné a svobodné Evropy.

Řešení problému komplikuje i to, že se dodnes nepodařilo racionálně definovat kategorii „národnostní menšina“. Příslušný výbor OSN tento úkol vzdal. Navrhl ale přijmout tzv. měkkou definici, podle níž příslušníkem menšiny je každý, kdo se za něj prohlašuje. Uplatnění principu „samodefinice“ bylo vynuceno tím, že v mezinárodním právu dosud nebyl překlenut konflikt mezi chápáním individuálních a skupinových práv. V poslední době vycházelo pojetí lidských práv plně z práv individuálních. Maďarská koncepce přístupu k etnickým menšinám je naproti tomu založena důsledně na právu skupinovém - kolektivním.

V závěru svého vystoupení se *prof. Hamerton-Kelly* zabýval možností hrozby, která pramení z problému menšin. Vysoký stupeň nepřátelství mezi etnickými skupinami není zpravidla zvláštností a může vyvolat všeobecnou společenskou a politickou nestabilitu, ústící až do použití násilí. Ohrožení vnitřní stability, nezřídka spojené s teroristickými akcemi, může oslabit mezinárodní postavení země a absorbovat její síly na řešení vnitřních problémů. Nepromyšlený postup při urovnání vnitřních nepokojů může vyprovokovat vnější zásah, čímž se konflikt internacionalizuje.

Žijí-li menšiny v blízkosti státních hranic, jakýkoli střet bezprostředně vyvolává

vnější nestabilitu. Mateřské země vždy podléhaly pokušení zasahovat do sporů. Pro tyto případy by měl evropský bezpečnostní řád mít efektivní mechanismy k ochraně lidských práv a menšin a dohodnutá pravidla k řešení konfliktů diplomatickou cestou. Multinacionální systém by měl být doplněn bilaterálními nástroji. Jedním z perspektivních cílů by mělo být vytvoření vojenskobezpečnostní organizace, snad na bázi transformovaného Severoatlantického paktu. Její jednotky by se mohly na urovnání nacionálních konfliktů podílet přiměřenými policejními akcemi.

Podle referentova názoru mohou v důsledku etnických sporů vzniknout dva typy konfliktů - vnitřní (mezi menšinou a státem) a mezinárodní (mezi státy). Při vnitřních konfliktech by se role ozbrojených sil měla omezit na policejní zásah; při řešení mezinárodních konfliktů by se měly uplatnit mezinárodní mechanismy. Referent konstatoval, že v současné době je nebezpečí vzniku vojenského konfliktu v Evropě z těchto důvodů nepravděpodobné.

USA se snaží k problematice etnických konfliktů přistupovat velmi obezřetně, aby neuváženým krokem nevyvolaly novou studenou válku. Velmoci by v nových podmínkách neměly v těchto případech vojensky zasahovat, spíše by se měly soustředit na vytváření bezpečnostních struktur a na urovnávání národnostních sporů diplomatickými prostředky.

Dr. V. Kotyk, DrSc., (ÚMV) ve svém koreferátu seznámil účastníky diskuse s československým pohledem na problematiku etnických menšin. V úvodě poukázal na příčiny současné exploze nacionálních a nacionalistických projevů. Není náhoda, že se s tímto vzdušným nacionálních a národních požadavků setkáváme v zemích bývalého socialistického společenství, tedy v zemích, v nichž totalitní režimy systematicky a dlouhodobě potlačovaly nejen základní lidská práva, ale spolu s nimi i práva národů a národnostních menšin. Jejich pád jenom uvolnil síly, které působily pod povrchem halasně proklamované „internacionální jednoty“. To však osvětluje jen polovinu problému, totiž proč k tomu došlo právě nyní. Věcné příčiny jsou velmi hluboké a vycházejí z dávné historie. Příkladem toho je i vývoj slovenského národa.

Zvláštností střední Evropy je jednak etnická rozdrobenost, jednak existence jednotného silného Německa. V důsledku mnohdy malicherných sporů se národy této oblasti obtížně sjednocovaly, a to dokonce i v okamžicích největšího ohrožení. Přesto je třeba střední Evropu pokládat za nedílnou součást Evropy, s níž má mnoho společného. Je však nutno objevovat společné povědomí a společné zájmy a stimulovat je.

Myšlenku amerického vědce, že se opět nacházíme v poválečné Evropě, doplnil koreferent v tom smyslu, že je to však Evropa zcela nová, v níž se prosazují objektivní tendence, především úsilí o integraci. Tento proces ovlivňuje situaci i ve střední Evropě. Přitom se v poslední době často hovoří o budoucnosti Evropy jako o „Evropě regionů“. Měli bychom v této souvislosti hledat odpověď na otázku, co bude takto se vyvíjející Evropa znamenat pro další rozvoj etnických menšin. V přechodné etapě, v níž se Evropa bezesporu nachází, se budou uplatňovat různé způsoby a formy spolupráce. Určujícím momentem tohoto procesu však bude přechod k demokratické společnosti a tržní ekonomice, i když v evropském vývoji nelze vyloučit dramatické a někdy i velmi dramatické situace.

Koreferent reagoval rovněž na myšlenku prof. Hamertona-Kellyho, že vojenské nebezpečí z důvodů etnických konfliktů Evropské v této době nehrozí. Souhlasil s tím, že je velmi málo pravděpodobné, přesto však tento zdroj ohrožení evropské bezpečnosti nelze podceňovat. Připomněl složitá jednání mezi státy Varšavské smlouvy o rozdělení koaličních stropů pro jednotlivé druhy zbraní v rámci Smlouvy o konvenčních ozbrojených silách v Evropě na členské státy paktu. Neústupnost některých zemí dokonce ohrožovala svolání pařížského summitu KBSE. Teoretickou hypotézu, že by mohlo dojít z etnických důvodů k vojenskému konfliktu, nelze zcela vyloučit. Vývoj v

SVE může přinést celou řadu nepředpokládaných jevů, jež by se mohly některé síly pokusit využít k prosazení svých zájmů. V politice se často objevují osobnosti, které usilují o své osobní ambice na nacionální vlně. Bohužel, často jsou podporovány i různými skupinami lidí ze zahraničí. Své konstatování ilustroval konkrétními příklady.

Dr. Kotyk upozornil na mimořádně vážnou situaci v SSSR. Politická neschopnost racionálně řešit národnostní problémy může za určitých okolností vést až k zvrácení politiky přestavby. To by mohlo významně destabilizovat situaci na celém kontinentě. Vliv problematiky etnických menšin na řešení otázek bezpečnosti v Evropě je těsně podmíněn sociálními a ekonomickými faktory. Nízká životní úroveň a nezaměstnanost jsou živnou půdou pro růst nacionálních emocí. Většina národnostních a menšinových problémů by v podmínkách ekonomické prosperity a sociálních jistot vůbec neexistovala, nebo by se projevovala podobně jako ve vyspělých zemích západní Evropy.

Americkým hostům pak objasnil některé aspekty a dějinné souvislosti vztahů ČSFR ke svým sousedům.

Diskutující věnovali pozornost jak historickým a mezinárodně právním okolnostem vzniku jednotlivých etnických problémů v zemích SVE, tak i aktuálním otázkám vztahů mezi národy a národnostmi. Budoucnost Evropy v mnohém závisí na tom, jakou úlohu v jejím vývoji bude mít sjednocené Německo. Jeho dominantní ekonomické postavení vytváří příznivé předpoklady i pro ovlivňování politického vývoje v SVE. Na tom, jakým směrem bude orientováno, závisí mnoho. SRN by se mohla stát stabilizujícím faktorem v regionu, protože k prosazování svých národních zájmů potřebuje mír a předvídatelný vývoj na kontinentě.

Diskutující se shodli na názoru, že proces KBSE vytváří příznivé předpoklady pro řešení etnických problémů. Lidská dimenze je souhrnem univerzálních principů a postupů, jejichž uplatnění v praxi by mělo přispět k postupnému překonávání negativních stránek probuzeného nacionalismu. K nejvýznamnějším faktorům utvářejícím příznivé prostředí pro řešení etnických problémů patří prohlubování demokracie, důsledné dodržování lidských práv a občanských svobod, humanizace státní moci a překonávání byrokraticko-administrativního systému řízení. V nastávajícím období by evropští politici měli usilovat o kodifikaci dohodnutých zásad lidské dimenze KBSE a o konstituování mezinárodně právního systému (evropského právního prostoru), který by zajišťoval rovnoprávné a univerzální podmínky pro rozvoj národů, národnostních a etnických menšin v celé Evropě. Současně s tím je třeba vytvářet mechanismy pro praktickou realizaci a kontrolu dohodnutých úmluv. Řešení problému etnických menšin by významně napomohlo, kdyby se podařilo plně rozvinout kulturní dimenzi evropského procesu.

Nové možnosti k účinnému řešení národnostních a etnických problémů politickými prostředky nabízí rozvíjející se subregionální spolupráce. Dobrým příkladem je např. Pentagonála, na jejíž platformě se začal užitečný a efektivní dialog mezi státy různých bezpečnostních orientací (NATO, Varšavské smlouvy, neutrálních a nezúčastněných zemí), jakož i rozdílných ekonomických svazků (ES, ESVO, RVHP). Dialog v rámci Pentagonály vytváří předpoklady, aby se na její půdě preventivně řešily všechny zdroje napětí mezi účastnickými státy, včetně problémů etnických a národnostních. Účinná řešení těchto otázek by měla být hledána rovněž mezi sousedy na bilaterální platformě.

Společné jednání uzavřel tehdejší ředitel ÚMV V. Kotyk. Ocenil její otevřenost, vyzvedl bohatost myšlenek a jejich mimořádně podnětný přínos pro další výzkumnou činnost ústavu v oblasti problematiky evropské bezpečnosti.